

ROMAN ŠVARÍČEK, KLÁRA ŠEĐOVÁ

KONSTRUKTIVISMUS V E-LEARNINGOVÉ VYSOKOŠKOLSKÉ VÝUCE? CONSTRUCTIVISM IN E-LEARNING AT UNIVERSITY-LEVEL TEACHING?

Tento text se zabývá způsobem výuky metodologie kvalitativního výzkumu v e-learningovém prostředí a zdůrazňuje jednotlivé konstruktivistické aspekty této výuky. Rádi bychom se tak ohlédli za prvním během e-learningového kurzu metodologie kvalitativního výzkumu, který byl na půdě našeho pracoviště poprvé otevřen na podzim minulého roku. Šlo o kurz, který jsme realizovali jako jednu z aktivit v rámci projektu Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: posílení profesních kompetencí absolventů podporovaný MŠMT ve schématu Operační program Rozvoj lidských zdrojů.¹

Na tomto místě chceme nejprve popsat způsob výuky v konstruktivisticky pojatém e-learningovém kurzu a dále představit několik studentských prací, které vznikly jako výstupy z tohoto kurzu.

Konstrukce kurzu

Kurz s názvem *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* je primárně určen pro doktorské studenty Masarykovy univerzity a je kreditován stejným počtem kreditů jako jiné kurzy doktorského studia. Celý kurz je plně distanční, běží v e-learningovém prostředí ELF/Moodle. První běh kurzu trval od 2. října 2006 do 2. března 2007.

Kurz má 13 modulů, které vždy obsahují text s teoretickým výkladem a úkoly pro samostatnou práci. Každý účastník má svého tutora, který má za povinnost posuzovat vypracované úkoly. Všichni účastníci mají několik možností, jak svého tutora formou elektronické komunikace kontaktovat a kdykoliv se na něj obracet s dotazy.² Jednotlivé úkoly jsou přitom zadávány tak, že na sebe navazují, kumulují se a v konečném výsledku vedou k vytvoření výzkumné zprávy z cvičného projektu. Studenti si v průběhu kurzu zvolí téma cvičného výzkumu (s ohledem na možnosti jeho realizace), na kterém posléze pracují.

¹ Projekt je realizován na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, byl zahájen v listopadu 2005 s celkovou dobou realizace 24 měsíců. Registrační číslo projektu: CZ.04.1.03/3.2.15.1./0153. Další informace jsou dostupné na webových stránkách projektu: www.phil.muni.cz/ped/kvalita. Projekt je spolufinancován Evropským sociální fondem a státním rozpočtem České republiky. Primárním cílem projektu je posílit odbornou kvalifikaci absolventů pedagogických oborů vysokých škol a tím pozitivně ovlivnit možnosti jejich uplatnění na trhu práce. Základní ideou projektu je vyškolení studenty v práci s takovými výzkumnými technikami, které mohou být s užitkem použity v organizacích a institucích zabývajících se výchovou, vzděláváním a sociální péčí, do nichž absolventi pedagogických oborů směřují. Mezi další klíčové aktivity projektu patří zejména výuka tří nových prezenčních kurzů (Filozofie pedagogických a sociálních věd, Kvalitativní výzkum a Analýza kvalitativních dat pomocí programu ATLAS.ti), vytvoření virtuálního znalostního prostředí, zakoupení odborné literatury věnující se problematice kvalitativní metodologie, podpora studentského vědeckého výzkumu a spolupráce pedagogů i studentů s nevládními neziskovými organizacemi.

² Tutoři a tvůrci kurzu: Mgr. Klára Šeďová, Ph.D., Mgr. Jitka Redlichová, Mgr. Lucie Chaloupková, Mgr. Martin Sedláček, Mgr. Jan Kolář, Mgr. Petr Novotný, Ph.D. a Mgr. Roman Švaříček. Poslední jmenovaný byl také správcem kurzu.

Podmínkou ukončení kurzu je odevzdání všech úkolů v jednotlivých modulech v daném termínu.

Způsob práce v kurzu

Kurz je vytvořen na základě idejí didakticky aplikovaného konstruktivismu v prostředí ELF/Moodle.³ Koncept konstruktivismu se vztahuje k vytváření významů a pojmů v myslí jedince a vyjadřuje jedinečnou zkušenost každého člověka a pohlíží na ni jako na svébytný způsob vztahování se ke světu. Zatímco sociální konstruktivismus rozšiřuje učení na skupinu a zastává tezi, že poznatky se nejlépe vytvářejí v interakcích v malé skupině lidí, kteří určitým způsobem sdílejí jejich významy (Patton, 2002). Podle mnoha autorů (např. Cohen, Manion, Morrison, 2006) je konstruktivismus vhodný epistemologický základ pro učení prostřednictvím ICT.

E-learningová forma výuky byla zvolena s ohledem na cíle kurzu: otevřenost a flexibilita. Podle Khana (2005b) to jsou dvě základní charakteristiky e-learningového prostředí. Otevřenost učení znamená, že si účastník sám volí místo, čas i rychlost procesu učení (Khan, 2005b). Podobné úvahy hrály roli při navrhování kurzu, který by měl být přístupný všem studentům bez ohledu na jakékoliv bariéry. Tak byl dosažen jeden z dílčích cílů projektu a celého schématu Evropského sociálního fondu: učení se přiblíží lidem bez ohledu na časové a prostorové vzdálenosti.

Informace, nezbytné pro účastníky kurzu, byly vloženy do Manuálu ke kurzu, protože podle některých studií (např. Boehlová, 2000) je právě nedostatek informací jednou z nejčastějších chyb tvůrců e-learningových kurzů, což může u účastníků kurzů vyvolávat pocit, že jsou „ztraceni v kyberprostoru“. V manuálu bylo popsáno časové schéma, návaznost a propojení jednotlivých témat, aby si mohli účastníci kurzu dopředu naplánovat práci, kterou musí vykonat v rámci kurzu. Pro práci v jednotlivých modulech byly vždy vyhrazeny dva nebo více týdnů (podle náročnosti zadaného praktického úkolu) a správce kurzu navíc účastníky hromadným e-mailem upozorňoval na nadcházející události v dalším období.

Podstatou konstruktivistického přístupu je opuštění koncepce vyučování jako přenášení informací (od učitele ke studentům).⁴ Konstruktivismus je založen na podněcování účastníka vzdělání k tvorbě vlastních poznatků, což u e-learningu znamená, že kurz není pouze nástroj k instruování studentů a k předávání textů. Účastníkům kurzu je předkládáno poměrně velké množství informací, ale sami studenti jsou vedeni k vytváření si vlastního kritického posouzení informací. V radikálním konstruktivismu se hovoří o nutnosti přechodu od „tebeučení“ k „sebeučení“, které stojí zejména na sebeiniciaci, sebeorganizaci a sebeevaluaci (více viz Kaščík, 2002).

³ Moodle je software pro výukové systémy a elektronické kurzy na internetu. Software je přímo navržen na základě sociálně konstruktivistického přístupu. Více viz www.phil.muni.cz/elf. Prostředí neklade žádné specifické podmínky na software či hardware účastníků kurzu, navíc je zdůrazňováno použití formátů nezávislých na platformě (pdf/rtf). Více o systému Moodle např. Mudrák (2007).

⁴ Bruner (1996, cit. podle Mortimore, 1999) označuje tuto mechanickou podobu výuky jako lidovou didaktiku (*folk pedagogy*), neboť je nejvíce rozšířena.

Cílem kurzu je naučit účastníky základy kvalitativní metodologie, přičemž valná většina z nich nemá v této disciplíně žádnou předchozí znalost, lze je považovat za naprosté začátečníky. Přesto je možné – v souladu se zásadami konstruktivismu navázat nové poznatky na předchozí znalosti. Veškeré texty v kurzu jsou vybírány a vytvářeny tak, aby si je účastníci dokázali propojit se svými předchozími znalostmi, a to zejména znalostmi z oblastí pedagogiky a jiných sociálních věd, jako je sociologie a psychologie. Nové informace jsou studenti schopni propojovat se starými na základě těchto oborových znalostí a na základě znalosti specifického tématu, kterým se účastník zabývá, a které se může stát výzkumným tématem pro jeho cvičný projekt.⁵

Způsob vedení učebních procesů lze demonstrovat na příkladu jednoho z modulů.⁶ Jedná se o druhý modul nazvaný „Meze a limity kvalitativního výzkumu“, jehož cílem je ukázat účastníkům, jaké typy výzkumných problémů lze s úspěchem řešit pomocí kvalitativní metodologie a jaké nikoliv. Jádrem tohoto modulu je četba tří realizovaných výzkumných studií a jejich rozbor.⁷ Studenti mají za úkol odpovědět na základě vlastní četby na čtyři úkoly, které jsou řazeny podle Bloomovy taxonomie (1976), respektive podle její revidované verze (Anderson, Krathwohl, 2001, Hudecová, 2003).

Nejprve je zadán úkol na znalosti a jejich **zapamatování**, a to jednak na identifikaci důležitých faktů, ale i na jejich **znovuvybavení** (1. *Ke všem třem studiím uveďte: a) jaké je jejich téma; b) jaká je jejich výzkumná otázka*). Druhý a třetí úkol již zahrnuje vyšší úroveň kognitivního procesu: **porozumění, analyzování a hodnocení** (2. *Pokuste se ve všech třech případech zdůvodnit, proč autoři použili kvalitativní metodologii, 3. Sumarizujte výsledky výzkumu o otevřenosti škol. Jakým způsobem se k sobě vztahují výsledky kvantitativní a kvalitativní fáze tohoto výzkumu? Pokuste se zdůvodnit, proč tomu tak je*). Čtvrtý úkol (4. *Pokuste se navrhnout výzkumnou otázku ke kvantitativnímu šetření na stejné téma, o jakém píše Tomáš Katrňák*) staví na předchozích třech úkolech, obsahuje všechny zmíněné stupně a navíc obsahuje nejvyšší stupeň kognitivního procesu, kterou je **tvoření**.⁸

Pátěří kurzu, jak už bylo naznačeno, je samostatná práce studentů na vlastním výzkumném projektu. Tato práce je ovšem řízená, neboť je segmentována na dílčí kroky, které odpovídají jednotlivým modulům a úkolům v nim obsaženým. První čtyři moduly představují teoretickou přípravu, v pátém modulu už účastníci navrhuji základní parametry

⁵ Většina teoretických poznatků je v kurzu nabízena formou nástroje Kniha, který umožňuje jednoduché listování si kapitolami, stažení na disk (práce off-line) a případný tisk materiálu. Účastník kurzu je umožněno samostatné řízení času a prostoru, který potřebuje učení.

⁶ Jde o poměrně jednoduchý modul zařazený v úvodní části kurzu. Celé kurikulum kurzu je zveřejněno na webových stránkách projektu v oddílu věnovaném kurzům.

⁷ K četbě byly vybrány tyto studie: Kučera, M. Láska v jedenácti a dvanácti. *Pedagogika*, 1994/1. s. 68 - 76. Katrňák, T. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Slon, 2004, s. 25 - 47. ISBN 80-86429-29-6. In s. 25 - 47. Rabušicová, M., Šedřová, K., Trnková, K., Čiháček, V. K otevřenosti škol vůči rodičům a veřejnosti. *SPFFBU Acta Paedagogica*, 2004/U9. s. 59 - 81.

⁸ Tento stupeň v původní Bloomově taxonomii nebyla, dalo by se říci, že jí odpovídala kategorie syntéza. Tvoření zde znamená poskládat jednotlivé části tak, aby vytvářely logický celek (Anderson, Krathwohl, 2001, s. 85). Cíle výuky na tomto stupni kognitivního procesu vedou studenty k přeskládání (nikoliv jen k znovuvybavení) částí určité struktury do podoby nového, dříve neexistujícího celku.